

ETKEN ve EDİLGENLİK BAĞLAMINDA
SOSYAL DEĞİŞME ve EĞİTİM

Recep YILDIZ*

ÖZET

Sosyal değişme ve eğitim arasındaki ilişkide ileri sürülen görüşler, bir yönüyle sosyal değişimin en etkili aracı olarak eğitimi etken kılarken; diğer yönüyle de sosyal değişimin ardından giderek, yaşanan değişimin topluma aktarımında en etkili aracı olarak eğitimi edilgenliğe indirgemektedirler. Bu anlamda eğitime sosyal bütünleşme bağlamında fonksiyonluk atfedilmesine karşılık; eşitsizliklerin, tabakalaşmanın meşruiyetinin en sağlam temeli olarak değerlendirilişi, özde, sosyal değişim ile ilişkin olarak eğitimin etkenliğinin veya edilgenliğinin tartışılması demektir.

Giriş

Eğitim bir süreçtir. Çünkü, eğitmek fiili, 'eğitileni' ve 'eğitene' gerekli kılar. Eğiten kişi, eğittiğini değiştiriyor; eğitilen ise, eğitenin öngördüğü şekilde değişiyor veya değişmesi isteniyor demektir. Böyle olunca değişen şeyin de insanın davranışları olması kaçınılmazdır. Davranışların değişmesi ise eğitilenin, eğitimden geçmiş-geçmekte olduğunu ifade eder. Öyleyse eğitim belli bir döneme ait değil, hayatı kapsayan bir süreçtir. Ancak bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, o da, eğitim ile değişimin, aslında, eğitim ile değiştirme veya değiştirilme şeklinde ele alınabilecek olmasıdır. Bu da eğiten ve eğitilenin kimler olacağı, eğitenin hangi vasıflarda olacağı, hangi kritere göre değiştireceği, eğitilenin niçin eğitime ihtiyacında olduğu hususunu gündeme getirecektir. O halde eğiten, değiştiren iken; eğitilen, değişen veya değişme süreci içinde olan diye ifade edilebilir.

* Yrd.Doç.Dr. DPÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

Sosyal değişimin kendiliğindenliği (spontane) il, birilerince değiştirilmesi, yönlendirilmesi de önemli bir husustur. Bazı sosyologlar değişimin, idareciler, elitler, bürokratlar vs. ile yönlendirilmesini, 'bir müdahale söz konusudur' şeklinde değerlendirdikleri için, 'sosyal değiştirme' olarak adlandırmaktadırlar. Ancak sosyal değiştirmenin menfi bir mana yüklenmesi, hemen ilk akla gelen gibi gözükmemektedir. Halbuki insanlar genellikle kendilerini yönlendirecek, sürükleyecek liderlere, gruplara ihtiyaç duyarlar. O halde ikna olma, benimseme, isteme yoluyla gerçekleşen sosyal değiştirme istenilen olabilir. En güzel aracı ise eğittir.

1. Eğitim - Sosyal Değişme İlişkisi

Eğitim ve sosyal değişme kavramları arasındaki ilişkinin ne olduğu veya ne olması gerektiği konusu ele alınırken, daha çok, birbirlerini etkileme ve birbirlerinden etkilenilmesi üzerinde yoğunlaşılır. Bu manada eğitimin sosyal değişmedeki gücünün ne olduğu tartışılır. Eğitim ile sosyal hayat arasında ne tür bir ilişki vardır? Eğitim toplumu nasıl yansıtmakta, öğrenciye neleri iletmekte, neleri öğretmektedir? Sosyal hayatta değişimi meydana getirecek olan ve aynı zamanda değişimden etkilenecek olan insan olduğuna göre, insan nasıl eğitilmelidir? Gelecek için eğitim nasıl şekillenmelidir? vb.

Toplumlar hızlı, şiddetli ve radikal değişme ve gelişmelere maruz kaldığında, genellikle eğitim sistemleri ılımlı bir yol takip ederler. Dengeden yana tavır koyarlar. Çünkü şeklindeki değişmeler, çatışmanın doğmasına sebep olabilirler. Bilimsel, iktisadi, teknolojik yeniliklerin ortaya çıkardığı belirsizlik veya geç intibak, ideolojik ve siyasi çekişmenin doğurduğu anlaşmazlık veya zıtlıklar, genellikle, eğitimin gücü ve bütünleştirici fonksiyonu aracılığı ile etkisiz hale getirilmektedir. Eğitim bunu yaparken, zıtlıklar arasında denge kurmak ister. Bu denge ise, daha çok, menfaat ve beklentileri arasındaki dengiyi kapsar. Bu dengenin birleşeceği değerleri Akyüz, şöyle belirler: Menfaat birliği, kültür ve ideal ortaklığı. Böylelikle eğitim, "bir yandan toplumun devamlılığını sağlayan temel değerleri muhafaza ederken, diğer yandan da sosyal değişmeyi destekler ve bunların arasında bir

denge kurulmasına hizmet eder." ' Ancak eğitim, toplumu meydana getiren unsurları birbirine bağlamakla kalmaz, aynı zamanda olanlardan etkilendiği için kendisini şekillendirir. Toplum ise eğitimi, hem kendisini korumak ve devamlılığını sağlamak için hem de kendi gelişimini gerçekleştirebilmek için bir araç olarak kullanır. O halde özetle eğitimin iki amacı vardır denilebilir: "Birincisi, toplumda istikrarı sağlamak ve statükoyu korumak; ikincisi ise, toplumu geliştirmek ve sosyal değişimi sağlamak."² Bu ise bir yönüyle eğitimin bekleneni bir yönüyle de eğitimin sosyal değişmeye etkisini ifade eder.

Eğitim ve sosyal değişimin birbirlerini etkilemeleri noktasında, sosyal değişimin merkeze alınıp, eğitimin sosyal değişmeye göre şekillendiği görüşü yaygın kanaat olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Celkan, Weber'in, eğitimin, yalnız başına şekillendirici olmadığını, aksine ekonomik, dini ve sosyal faktörlerle şekillendiğini; A. K. C. Ottaway'in de eğitimin sosyal değişimin arkasından gittiğini ifade ettiklerini belirtir.

Modern eğitimde rasyonalizm, sekülerizm ve laiklik temel niteliklerden sayılmaktadır. Örneğin, daha iyi bir kazanç, daha konforlu yaşama isteği, aile içinde iki eşin de çalışma isteğini doğurmaktadır. Çalışan kadının çevresinde oluşan bu hava, zaman zaman politik kararlarda kendisini hissettirmektedir. Zihniyetin değişmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla eğitim sosyal değişmeyi etkileyen bir unsur olarak görünmektedir. Ancak şu soru sorulursa aynı sonuca ulaşılabilir mi? Daha iyi ve konforlu yaşama isteği o toplumun içinde bulunduğu şartlarla bağıntılı değil midir? Öyleyse eğitim ile sosyal değişme arasındaki ilişkiyi nerede aramak gerekir? Eğitim daha çok, devamedegelen değişim sürecindeki unsurları yayan, yayılmasını hızlandıran ve güçlendiren eğitim öğretim faaliyetleri olarak değerlendirilmektedir. Fakat eğitim, sosyal değişimin temelini hazırlayabilir. Zira, istenilen değerleri toplum içinde yerleştirirken; hür ve kritik düşüncenin temellerinin atılmasıyla gelecekteki sosyal değişmelerin yönlendirilmesini ve kabulünü sağlayacaktır.

Hüseyin AKYÜZ, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, M. E. B. Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 285-286.

Robert J. HAVIGHURST; Bernice L. NEUGARTEN, *Society and Education*, Allyn and Bacon, Inc., Boston, 1957, s. 266.

Yıldırım CELKAN, *Eğitim Sosyolojisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1991, ss. 92-93.

Görünen odur ki eğitim-öğretim faaliyetlerinin muhtevasi genellikle, toplumları yöneten iktidarlar tarafından belirlenmektedir. Böyle olunca da devletler ya resmi ve hatta zorunlu eğitim üzerinde çalışmalar yapmakta ya da denetimi elinde bulundurmaktadırlar. Bu sebeple de okulların iç ve dış kuruluş sistemleri, ders programları, derslerin isimleri, muhtevaları, öğretmenlerin ve yöneticilerin yetiştirilmesi, merkezi hükümetler tarafından yapılmaktadır. Bu ise eğitimin, değiştirici unsur değil; değişikliklerin kabulü ve benimsenmesi için bir araç durumunda olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla da büyük, fikri, siyasi, ahlaki, kültürel ve ekonomik değişmelerin, eğitimi de etkilemiş olduğunu söylemek gerekecektir. Bu nedenle her devrin yetiştirmek istediği birey tipi de değişmektedir. Eski Yunan İsparta'sındaki savaşçı birey tipi, ortaçağda yetiştirilmek istenen dindar ve kiliseye bağlı birey tipi, aydınlanmadan itibaren yetiştirilmek istenen pozitivist, rasyonel vs. birey tipi buna güzel birer örnektirler. O halde denilebilir ki eğitim, devletlerin ekonomik, siyasal ve kültürel tercihlerinin bir aracı olarak kabul edilmekte ve iktidarların etkin bir silahı haline gelmektedir.

Sosyal değişme toplumun üst kademelerinden aşağıya doğru ise merkezi bir planlama ile daha etkili olabilir ve çabuk yaygınlaşabilir. Aşağıdan yukarıya doğru yapılan sosyal değişme ise "daha sağlam yerleşebilmekte, fakat daha çok süreye ve iyi örgütlenmiş eğitime ihtiyaç göstermektedir. Özellikle bu, eğitimin sorun çözmeye dayanmasını gerekli kılar." Şayet değişim, yukarıdan aşağıya doğru ve iktidarı elinde bulunduranların baskı ve zorlamaları ile gerçekleşiyor ise, eğitim kurumlarının büyükçe bir bölümü ile halkın tercihleri arasında bir güvensizlik durumu ortaya çıkar. Bunun sebebi de, okulun gösterdiği hedeflerin, halkın tamamı tarafından benimsenmeyişidir. Bunun sonucudur ki; Türkiye örneğiyle 'Maarif Davası' adıyla yazılı basında yer almış tartışmaların hepsinde, yerli bir unsuru, milli bir zihniyeti, sahip olunan (yeterince sahip çıkılamayan) değerleri savunmanın, bir tür görev gibi algılandığını görürüz."³

Toplumsal değişimi durdurmak mümkün olmayacağına göre, eğitimin bu değişim içindeki etkisinin ne olduğu düşünüldüğünde, genellikle eğitime, değişimi takip ederek topluma

³İbrahim E. BAŞARAN, *Eğitime Giriş*, Bimarş Matbaacılık, Ankara, 1978, s. 99.
⁴Ebubekir EROĞLU, *Sabit ve Değişken*, A Yay., İstanbul, 1994, ss. 180-182-

anlatılması görevinin verildiğini görürüz. Bu anlamda sosyal düzenlemelerin biçimlendirilmesinde ya da en geniş anlamıyla sosyal yapının belirlenmesinde eğitim ve öğretim bir araç olgudur. Bu araçtan bir toplumda, hangi güçler yararlanır, niçin ve nasıl yararlanır? Örneğin, sömürgecilğe dayanan toplum tipleri, eğitimi dolayısıyla öğrenciyi, sömürünün bir aracı olarak kullanmıştır, kullanmaktadır. Fakat eğitimi sömürücü olmayan bir toplum düşünölemeyecek midir? Amaç, böyle bir toplum değil midir? Plansız ve bireyci toplumlarda öğrenci araç değil, amaç olur ve öğrenci, kendini kurtaran 'kaptan-öğrenci'dir, diğerleri ise zamanla topluma yabancılaşır.'

Eğitim ve öğretimin bir araç olarak görülmesinden başka, eğitim ve öğretimin propaganda ile ilişkilendirildiğini görürüz. "Hiç eğitim görmemiş, okur yazar dahi olmayan insanlar eğitimin tamamen dışında kalmakta iken, yine iyi eğitim görmüş düşünö ve araştırabilen insanlar da propagandadan etkilenmemektedirler. Ancak okur-yazar olmayı öğrenip, başka bir şey öğrenmemiş insanlar propagandanın hedef kitlesi haline gelmiştir." Böyle bir eğitimle propagandaya açık hale gelen kişileri George Gissing adlı romancının 'çeyrek eğitim görmüş' olarak nitelendirdiğini, Ahmet Oktay şöyle belirtir: "... okullarda sadece okuyup yazmayı öğrenen bu çeşit insanlar trenlerde, otobüslerde, tramvaylarda meşgul olacak bir şey istemezler, bütün istedikleri şey ucuz, kolay, hap gibi bilgiler, hikayeler, kısa sözler, biraz skandal, biraz şaka, biraz istatistik, biraz hokkabazlıktır." ⁴ Bu düşünöce de bizi, eğitimin, istenilen yönde değişimin gerçekleştirilebilmesinde bir araç konumunda olduğuna götürmektedir.

Türk fikir adamları da, bu genel kanaate uygun olarak, özellikle devletin ve iktidarların eğitim sahasında yaptığı çalışmalar ve girişilen denemelerin verdiğı sonuçlar karşısında, eğitimin tek başına veya en başat olarak sosyal değişmedeki rolünden ciddi olarak şüphe etmişlerdir. Buna bağlı olarak da eğitimin kendisinden değil, Türkiye'de uygulanan biçiminden yakınmışlar, Türkiye'nin gerçeklerine uygun bir eğitim anlayışı getirmeye gayret etmişlerdir.

⁵Doğan ERGUN, *Sosyoloji ve Eğitim*, İke Yay., Ankara, 1995, ss. 118-119.

Nur SERTER, 21. Yüzyıla Doğru İnsan Merkezli Eğitim, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 38.

Ahmet OKTAY, *Toplumsal Değişme ve Basın*, Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, İstanbul, 1987, s. 20.

2. Eğitimin Değiştirici Fonksiyonu

Bir sosyal kurum olarak eğitimin ve özelde de okulun sosyal yapıyı şekillendirme ve değiştirme gücü yok mudur? Eğitim yalnızca olan değişimleri topluma aktaran ve benimsetmeye çalışan mıdır? Sosyal değişmeyi takip eden midir? Okullarda verilen pratik bilgiler ve davranış şekilleri ile, o toplumun insanlarını belirli idealler etrafında toplamaya ve milli birliği sağlamaya çalışması sosyal değişmeye etkisi olarak değerlendirilemez mi? Bu sadece sosyal değişmeyi destekleme, etkileme ve kontrol altında tutma gücü olarak mı anlaşılmalıdır? Neleri nasıl yaparsa eğitim, sosyal değişimde etkili bir faktör olarak yerini alır?

Şayet eğitim, insanlara yeni ihtiyaçlar gösterme ve insanlar arası ilişkiler kurmada etkili olma gücüne sahipse, sosyal değişmeyi sağlayabilmekte ve hızlandırabilmektedir. Ancak, eğitimin de katkısı ile ortaya çıkan sosyal değişimin hızlanması, tekrar, çeşitli ihtiyaçları gündeme getirebileceği gibi, eğitim ihtiyacını da artırır. Böylece, karşılıklı etkileşim içindedirler. Sosyal değişmeyi ve sosyal gelişmeyi sağlayabilmek için, eğitimin ve özelde okulun, işte bu maksatla teşkilatlanabilmesi ve programların iyi hazırlanması gerekir. Bu ise hem öğrencilerin sosyalleşmesi ve hem de sosyal gelişmenin ve toplum kalkınmasının gerçekleşebilmesi için, üzerine düşen görevlerin belirlenmesi ile ilgilidir. Ancak her toplum tipinin aynı olmadığı düşünülürse, eğitim, farklı toplum tiplerine göre farklı görev ve fonksiyonlar üstlenecektir. Nitekim, A. F. C. Wallace eğitimin, "...devrimci toplumlarda kültürel değişim ve yeni bir ideoloji ahlakı kazandırma; tutucu toplumlarda liberal entelektüel bir öğretim verme; reaksiyoner toplumlarda ise geçmiş toplum düzenlerini ve ahlak sistemlerini aynen devam ettirme"⁹ fonksiyonlarını üstlendiğini ifade etmektedir.

Genel olarak toplum tiplerine bağlı olmaksızın, eğitimin iki fonksiyonundan bahsedilir. Eğitim hem toplumun kültürel değerlerini yeni nesillere aktararak toplumun bozulmadan sürekliliğini sağlamak; hem de toplumun geleceğini güven altına almak için eleştireci, üretici, keşif ve buluşlar yaparak da toplumsal değişmeyi sağlamaya çalışan kuşaklar yetiştirmek. Sosyal değişmelerin önemli faktörlerinden olan icatlar ve keşifler, uzun

yıllardan beri biriken evrensel kültürün ve uygulanan eğitimin bir ürünü olduğu gibi, icat ve buluşların halk tarafından benimsenmesi de bir eğitim işidir. Yani eğitim hem sosyal değişmeye etkide bulunacak hem de yeni şartlara uyacak birey tipini yetiştirecektir.

Sosyal değişme, bir tekamül ve bir tabii oluşum şeklinde kendini gerçekleştiriyorsa, eğitimin büyük etkisinin olacağı muhakkaktır. Öncelikle eğitim, yeni bir insan ve toplum modeli oluşturmaya çalışacaktır. Çeşitli bilim dallarının ortaya koyacağı bilgi ile ütopyalar, idealler, sosyal felsefeler, antropolojik yorumlar ve pedagojik stiller yeni bir modelin oluşmasında fikri zemini oluşturacaklardır.¹⁰ Eğitimci de bunları işleyerek kullanılabilir hale getirecektir. Bu fikir zemininde hareket etmesi halinde (fakat uzun vadede) ise, ideal ize edilen bir birey ve toplum modeline doğru yönlendirmesi mümkün olabilecektir.

Bir sosyal sistemde veya toplumda, her zaman ve her şey, sistemin bütünlüğü içinde üzerine düşenleri yerine getiremediğinde ortaya yeni bir problem çıkar. İşte bu noktada problemin çözümü ile yeni bir yapı meydana gelir ki, bu, önceki yapıdan farklılaşmayı ifade eder. Bu ise bir değişimdir. Eğitim bu yeni problemin çözümünde etkili bir rol alır ve eski bilgileri tekrar gözden geçirir. Günün şartlarına göre ayıklama yapıldıktan sonra da yeniden yorumlanarak eğitim programlarına alınır. Burada dikkat edilen nokta ise, problemin çözümünde maddi ve manevi kültür unsurlarının çatışmaması ve engelleyici bir özellik taşımamasıdır. Öyleyse eğitim sosyal değişmeye etkide bulunurken etkisi daha çok değişimin bunahsız olabilmesine yardımcı olabilmektir.

Meseleye kültürel değişme açısından da bakılabilir. Eğitim doğrudan insanın zihnine hitap eder. İşlenen insan zihni de ayıklayıcı bir muhtevaya sahiptir. Bu sebeple özellikle kültürel değişmeyi, bir inkılaptan çok, bir içten içe oluş şeklinde düşünmek gerekir. Dolayısıyla içten içe mayalanarak gelen bu değişim, giderek bütün toplum katmanlarına yayılarak, eğitim aracılığıyla dengeli bir olgunlaşmanın da sebebi olabilecektir.

Erkal'ın 'tek eş ile evlilik' konusunda verdiği örnek meseleye açıklık kazandırmaktadır. "İkinci eş imam nikâhu ile alınır. Ancak, şehirleşme süreci ile kırsal bölgelerinin şehir niteliğini kazanması, köy-şehir ilişkilerinin gelişmesi, ulaştırma ve haberleşme ağının genişlemesi ile tek karılığa doğru bir eğilim

⁹ Mustafa ERGÜN, *Eğitim ve Toplum*, Ocak Yayınları, Ankara, 1992, s. 248.

AKYÜZ, a.g.e., s. 279.

görülmektedir."¹¹ O'na göre bu eğilimin sebebi, eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesidir.

Sosyal değişme, dinamik toplumların en belirgin özelliği iken; statik toplumların -örneğin kast sistemlerinin- en belirgin özelliği de, değişme karşısında gösterdikleri direnmedir. Dolayısıyla sosyal mobilite ile eğitim ilişkisi, aynı zamanda statü ve eğitim ilişkisi ile sosyal değişme ve eğitim ilişkisini de gündeme getirmektedir. Demokratik bir toplumda uygulanan eğitim, statü mensuplarının dikey şekilde hareketlenmesine yardımcı olduğu gibi, üst statü konumuna yükselen fertlerde de eğitime, özellikle de kaliteli eğitime olan talebi daha da arttırmaktadır. Böyle bir "...eğitim, kabiliyetlerin ayıklanması ve bunların yerinde kullanılmasına yönelir. Kabiliyetlerin ayıklanması ise, bir yandan toplumun tabakalarında geçişleri temin ederken, diğer yandan da yeni tabakaların oluşmasına sebep olur."¹² Bu değişme yani hareketlilik, bir bakıma ve Pareto'dan hareketle, *'Kabiliyetlerin sürekli dolaşımı'* olarak değerlendirilebilir. Ancak radikal eğitimciler bu görüşü eleştirmekte ve aksini iddia etmektedirler. Eleştirileri radikal eğitim teorileri ele alınırken belirtilecektir.

Toplumun topyekün eğitim bilincine sahip çıkması önemli bir yaklaşımdır. Ancak halkın kendi kendini eğitmesi, eğitimin kendi haline bırakılması ve zamanla başıboş kalmasına sebep olabilecektir. Dolayısıyla düzenli eğitim ve öğrenim için bir usule ve bir sisteme ihtiyaç vardır. Sistem ise, kurumlaşmayı gerekli kılar. Usul de, sistemin işleyişi için vazgeçilemez değerdedir. Böylece kurumlaşan eğitim veya okul, elindeki bilgileri muhafaza yanında kullanılacak hale de getirir. Bu özelliği ile de gelişmelere açık bir yapı gösterir ki değiştirme ve geliştirme fonksiyonları üstlenmiş olur, geliştirdiği bilgileri toplumun emrine sunar. Bu ise eğitim ile toplumun işlenip yeniden kurulması demektir.¹³

Şu ana kadar ele alındığı şekliyle görülmektedir ki eğitim, sosyal değişmeye etki etmekle birlikte, değişmenin tek sebebi de değildir. Hatta etkileme hususunu, 1995 yılında düzenlenen bir sempozyumda zamanın M. E. B. Müşaviri olan Yusuf Ekinci'nin de belirttiği gibi "Eğitimin her derde deva olduğunu savunanlar arasında Archimed'i hatırlatan bir tavırla 'Bana eğitimi verin

dünyayı değiştireyim' diyenler de vardır... -Halbuki- eğitim, toplumu değiştiren faktörlerden sadece biridir, hatta en önemlisi olduğunu söylemek bile aşın bir iddia olarak görülebilir."¹⁴ şeklinde ele almak isabetli olacaktır. O halde, toplumdaki değişmelerden memnun olmayanlar, niçin bunların düzeltilmesini eğitimden beklemekteydiler? Böyle bir soruya yine Ekinci'nin cevabı ilginçtir ve örneği Türkiye ile ilgilidir.

Her çareyi eğitimde arayan bir yaklaşım, gerçek problemleri gizleyerek bizi yanlış çözümlere götürür. Nitekim öyle de oluyor. İnsan hakları konusunda problem mi var? İnsan hakları dersleri koyalım! Çevreye ilişkin problemleri çözmek mi istiyoruz? Çevre dersi koyalım! Turizmi geliştirmek mi istiyoruz? Turizm dersi okutalım! İyi vatandaş mı yetiştirmek istiyoruz? Vatandaşlık bilgileri dersinin saatini arttıralım. Sanıyorum, daha doğrusu ümit ediyorum ki; bu yaklaşımın bir çıkmaz yolu olduğu her geçen gün daha iyi anlaşılıyor.¹⁵

3. Değişmeler Karşısında Eğitim

Eğitim ile sosyal değişme arasındaki ilişkide, bazen eğitimin bazen de sosyal değişimin etkili olduğunu söyledik. Ancak, sosyal değişme konusunda, eğitimin bağımlı değişken olduğunu belirtmek kanaatimce doğru olacaktır. Eğer toplum planlı bir şekilde değişmek istiyorsa veya isteniliyorsa bu hedefe ulaşmak için eğitime de bazı görevler verilebilmektedir. Ancak, toplum değişmek istemiyorsa veya değişmesi istenilmiyorsa bu takdirde, değişime direnme görevi verilebilir.

İnsanlar, herhangi bir olay karşısında ne tür bir tepki veya davranış sergilediğini düşündüğünde, 'keşke öyle değil de şu şekilde tepki gösterseydim' diyebilmektedirler. İşte bu ifade, geçmişte kalan o zaman ile bu zaman arasındaki değişime ve o kişinin eğitimden geçtiğine veya bir şeyler öğrendiğine işaret eder. Hem de değişimin, geçen zaman göre daha iyiye olduğuna da delalet eder. Bu düşünceyi gündelik hayatta kullanageldiğimiz aletlere çevirdiğimizde, ilk andaki bilememekten veya güvenememekten kaynaklanan bir tedirginlik yaşarız. Ancak,

¹¹Yusuf EKİNCİ, "Milli Bütünlük Açısından Günümüz Eğitim Anlayışına Genel Bir Bakış", *Tartışılan Değerler Açısından Türkiye*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 215.

¹²A.g.e., s. 215.

¹¹Mustafa ERKAL, *Sosyoloji*, Der Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 335.

¹²AKYÜZ, a.g.e., s. 283.

¹³EROĞLU, a.g.e., ss. 179-180 ; AKYÜZ, a.g.e. s. 157.

zamanla faydasına inandıkça ve etrafta gördükçe benimser ve kullanmaya başlarız. Türkiye'de, ilk otomobil geldiğinde toplumun arabaya bakışı ile şimdiki değerlendirmesi farklıdır. İşte bu bir değişimdir. Aynı örneği çamaşır makineleri, televizyon bilgisayar vs. için de verebiliriz. Asıl mesele de burada ortaya çıkıyor. Çünkü, bu aygıtlar, insan davranışlarını etkilemektedir. Öyleyse, bu aygıtların insan davranışlarını etkilemesinde eğitimin payı nedir? Eğitim bu aygıtların üretiminde nasıl etkilidir? Buna bağlı olarak sosyal değişimdeki etkisi nedir? Yine bunlara bağlı olarak eğitim nasıl ve ne şekilde değişmektedir? Bu değişimler hiçbir problem doğurmuyor mu? Denilebilir ki, genellikle sosyal değişimler, kendileri ile beraber birçok problemler de getirirler. Problemlerin aşılabilmesinde eğitim, bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu problemleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

Uyum güçlükleri (toplumda görülen değişme olumlu da olsa uyum güçlüğü görülebilir, eğitimin planlanması ile çözülebilir.), sınıfların çatışması, milletlerin çatışması, köy boşalması, nesiller çatışması.¹¹ Bu çatışmalar, güçlü ve geliştirici bir yetişkin eğitimi yanında, yabancı etkilere karşı koruyan çocuk ve genç eğitimine ihtiyaç uyandırır. Bu da eğitimin amaçlarının, hedeflerinin ve programlarının yeniden düzenlenmesini gerektirebilir.

Ekonomik gelişmenin şu an ihtiyaç duyduğu ve gelecekte ihtiyaç duyacağı teknik elemanları, devlet ve özel işletmeler bürokrasisinin ihtiyaç duyacağı memurları okullar yetiştirmektedir. Okul, toplumun mesleki açıdan yapılanmasını belirleyen kurumlardan biridir. Ancak toplumda görülen meslek farklılaşması eğitim sistemlerini de etkilemektedir. Okul veya eğitim sistemi, sosyal değişimin gerektirdiği yeni meslek yapısına uygun bilgileri toplayıp sistemleştirerek öğrencilere vermektedir. Verimliliği arttıracak yeniliklerin ortaya çıkışında rol almaktadır. Bu noktada potansiyel kabiliyetlerin keşfedilerek işlenmesine yardımcıdır. Sosyo-ekonomik yapıda ortaya çıkan farklı iş sahalarındaki iş fırsatlarının değişmesi karşısında, insanların veya çalışanların intibak kabiliyetlerini artırır. Günümüz Türkiye'sinde bilgisayarın her alanda kullanılabilmesi isteği karşısında, alet, ders, müfredat olarak, bilgisayarın okullarımıza ve eğitim sistemimize girmesi

S. Ahmet ARVASI, , Eğitim Sosyolojisi, Yazarın Kendi Yayını, İstanbul, 1976, ss. 114-115.

olması da buna bir örnektir. Böylece eğitim ve öğretim sosyal değişimi desteklemekte ve hızlandırmaktadır.¹²

Toplumdaki teknolojik, ekonomik, ideolojik ve ahlaki değişimler karşısındaki, hasılı sosyal değişme karşısındaki tavır hep destekleyici midir? İki yönlü tepki gösterebilir. Bu tepkileri, değişimlere uyum göstererek elemanlarını, yapısını değiştirmesi ve muhafazakar tavrıyla kontrol mekanizması oluşturarak direnmesi şeklinde belirleyebiliriz. Ama genellikle eğitim sistemleri, iktidarı elinde bulunduranlarca sıkı bir denetime tabi tutulduğundan, kendisini denetim altında bulunduran siyasi, ekonomik, sosyal sisteme uymak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu da eğitimin, sosyal değişimlerin veya değiştirmelerin ardından gittiğine delalet eder. Ayrıca, fertlerin, grupların ve toplumun, değişimlerin doğurduğu yeni durumlara intibak ettirilmesi aracıdır. Dolayısıyla sosyal değişimin gerektirdiği yeni birey tipinin doğmasında da bir araç durumundadır. Böylelikle siyasi açıdan değerlendirildiğinde, eğitim, yeni sistemin kabulünde ve meşruiyetinin tescilinde ve benimsenmesinde bir araç konumundadır.¹³

Sosyal değişme karşısında, muhafazakar bir tavır geliştirerek direnmesi yanında sosyal değişimin merkezinde bulunarak onu yönetmek ve tedbirler alarak muhtemel tahribatları önlemek de eğitimin fonksiyonlarından sayılmaktadır ki sosyal bütünlüğün sağlanması veya devamının sağlanması olarak değerlendirilebiliriz. Bu dahi eğitimin değiştiriciliği değil; değişimin kontrolü ve takibi anlamındadır.

Her sosyal değişme sonrasında yeni bir dönem başlar. Ortaya çıkan yeni dönemin birey modelinde de değişimler olur. Bu ise, yeni bir eğitim anlayışını da beraberinde getirecektir ve radikal değişiklikler yapacaktır. Böyle olunca, eskiye ait klasik ve alışlagelmiş eğitim anlayışı ve getirdiği kalıplar terk edilecektir. Dolayısıyla eğitim sistemi de yeniden yapılandırılmak durumunda kalacaktır.

Türk eğitim sisteminde görülen değişimlerin tahlili noktasında ise, siyasi iktidarların bir gösteri alanından öteye geçemediğini belirten Macit, eğitimimizin 'tarihsel kıstasların değişimi' görevini üstlendiğini belirtir. O'na göre bu görev, belli

* ERGÜN, a.g.e., ss. 247-248 ; Amiran, KURTKAN, Sosyolojik Açısından Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 64.

** AKYÜZ, a.g.e., s. 278 ; ERGÜN, a.g.e., s. 99; CELKAN, a.g.e., s. 93.

bir plan dahilinde ve geniş bir sürece yayılarak, büyük ölçüde başarılmıştır.

Akrabalık ve kardeşlik ilişkilerini dostluk ve cinsel bağlarla; hukuka ve hakka dayalı toplum bilincini soyut sistemlerle; Allah'a iman ve tabiatı kutsallık için yorumlamayı akıl ve bilim yoluyla denetlemekle; ..edep ve itidali istekleri kolaylaştırmakla; entelektüel çabayı geçmişini eleştirmekle ve aşağılamakla; serveti paylaşım ve yardımlaşma aracı olmaktan çıkıp zenginlerin arasında dönen bir meta haline getirmekle...⁹

değiştirildiğini ileri sürer. Bu ise, geleneksel toplumun çözülmesinin ve zihinsel kirlenmesinin belirtileridir.

4. Sosyal Değişme Çerçevesinde Radikal Eğitim Modelleri

Eğitim teorileri mevcut eğitim sistemlerini tahlil ve eleştirileri yanında ileri sürdükleri hedeflerle, amaçlarıyla ve kullandıkları yöntem ve teknikleri ile, fert ve toplum açısından yeni bir yaklaşım sergilemeleri ile bir anlam kazanırlar. Özellikle yirminci yüzyılın bu manada en dikkat çekici eğitim yaklaşımları, okullara yönelik radikal eleştirilerde odaklanmaktadır. Radikal eğitim anlayışları, eğitimi ve toplumu ıslah etmeyi isteyen değil; radikal bir şekilde değiştirmek ve hatta okulsuz bir toplum oluşturmak isteyen anlayışlar olarak değerlendirilmelidirler. Bu yaklaşımlar, örneğin, yoksulluk, suç, kentlerin düzensizliği gibi arzu edilmeyen oluşumları önlemek değil; bunları ortaya çıkaran sosyal yapıyı destekleyen tutumları sorgulamak uğraşındadırlar.

Bu manada Illich'e göre, toplumda, 'Toplumsal Refah Bürokratları' adını verdiği kişilerce neyin değerli ve iyi olduğu belirlenmektedir. Buna bağlı olarak da birçok ülke ekonomik kalkınma ve rekabet açısından tüketimde uçuşa geçmişlerken, çağdaş yoksulluk eşğine gelmişlerdir. İnsanlar artık zengin düşünüp yoksul yaşamayı öğrenmişlerdir. Çünkü okul, okumayanlar için aşağılık duygusunu doğurmaktadır. Bu yaklaşımlar, aynı zamanda devlet denetimindeki okullarda eğitilen kişilerin öğrenmeye istekli ve bilgiyi ısrarla talep eden değil,

⁹Nadim MACİT, "Tarihsel Kısıtların Değişimi ve Zihinsel Kirlenme Bağlamında Eğitimimiz", Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi, YYÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, Van, 1995, s. 75.

öğrenmek zorunda olduklarını düşündüklerini ifade ederler. Çünkü, öğretmen öğretir, öğrenciler öğrenirler.¹⁰ Dolayısıyla da toplumsal hiyerarşide üst katmanlarda yer alamamanın yegane sebebi, Öğrencilerin, öğretilenleri öğrenememesi yani kendi başarısızlıklarıdır. Zira öğrenciler, öğretilen şeylerin standartlığına inanmaktadır. Bu durum fertlerin sahip oldukları konumu gönül rızası ile benimsemelerini de zorunlu kılar. Bu ise 'öğrenme, öğretimin sonucudur' mantığının bir çıkarımıdır.

Radikal eğitim savunucuları, siyasal ve sosyal sistemin buyruklarına itaatkar bir şekilde boyun eğmeyecek bir eğitim sistemi ararlar. Bu sebeple de kitle eğitimine, zorunlu eğitime, hasılı okulun varlığına karşı çıkarlar. Onlara göre amacı, devletin ihtiyacı doğrultusunda vatandaş yetiştirmek olan resmi eğitim kurumları, sosyal sınıf farkını kapatacak yerde hızlandırmaktadır. Dolayısıyla okulları ideolojik denetim aracı olarak görürler ve okuldan soyutlanmış toplum arzu ederler.

Radikal gelenek, devlet dahil, her türlü kurum ve kuralı ferdi hürriyete müdahale sayan bir yaklaşım içindedir. Çünkü okul, çocuklara gardıyanlık yapan bir kurum olarak değerlendirilir. Buna bağlı olarak da sosyal ve iktisadi yapının devamı için bilgiler öğrettiği gibi, itaat aşlar ve buna uygun roller dağıtır.

Onlara göre devlet okulları, reformlar yapabilir, gelişme gösterebilir. Fakat, temel yapısında değişikliğe kalkışmazlar. Dolayısıyla devlet okullarının reddi konusunda bütün radikal eğitim savunucuları mutabıktırlar. 18. yüzyıldaki William Godwin'den 20. yüzyıldaki Ivan Illich'e kadar bu reddin temelindeki düşünce, hakim sınıfın çıkarları adına toplumun ahlak ve inançlarının kullanılmasında bir araç oluşudur.¹¹

Radikal eğitim teorisyenlerince, okulun varlığı, toplumun, politik ve ekonomik ideolojiler tarafından kullanılmasına izin verir. Çünkü okul, toplumdaki hakim gücün ihtiyaçlarını karşılayacak bir karakterde şekillenmiştir. Dolayısıyla sosyalleştirme, devletin veya hakim gücün otoritesine boyun eğme manasına kullanılmıştır. Sosyalleşme kavramı, neredeyse toplum hayatından çıkarılıp sadece okul hayatının bir ürünü veya sonucu haline getirilmiştir.

Joel SPRING, *Özgür Eğitim*, Çev. Ayşen Ekmekçi, Ayrıntı Yayınları, 1997, s. 11; Ivan ILLICH, *Okulsuz Toplum*, Çev. T. Bedirhan Üstün, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 18-20.
Catherine BAKER, *Zorunlu Eğitime Hayır*, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 64; SPRING, a.g.e., s. 8.

Dolayısıyla okul, daha fazla okul eğitimi görmüş olanların, daha az eğitim görmüş olanlara oranla daha iyi ve daha kabiliyetli oldukları anlayışını yükleyendir.

Yine radikal eğitim savunucuları nca okul, insanları yaşlarına göre kümelere ayırmaktadır ve bu kümelere ayırma işi, hiç sorgulanmamış olan üç varsayımına dayanır. 1- Çocuklar okula aittir, 2- Çocuklar okulda öğrenirler, 3- Çocuklara öğrenecekleri şeyler yalnızca okul ile verilebilir. Böylece insanların bazılarını çocuk diye ayrı bir kategori altında kümelendirmek, okul hocasına, otoritesine ve öğretilenlere boyun eğmeyi sağlamanın tek yoludur. Bununla ilgili olarak modern devletin gücünü de, zihne tahakküm etmenin önemini anlamış olmakla ilişkilendirirler.

Spring, Paulo Freire ve Tolstoy'u da, -radikal eğitimi savunanların bizzat kendilerinin- 'özgür eğitimciler' olarak isimlendirdiği eğitimciler içerisinde ele alır. Çünkü Tolstoy'un da, okulun müdahalesi olmadan, öğrencilerin öğrenmek istedikleri şeylerde özgür bırakılmalarını istediğini belirtir. O'na göre (Tolstoy'a göre) müzeler ve halk seminerleri, müdahalenin olmadığı okul örnekleridir. Ayrıca eğitim, bir insanın başka birini aynı kendisi gibi yapma çabası olarak yorumlanmıştır. Bu yaklaşımıyla da eğitim ile kültür arasında bir fark olduğunu belirtir. Eğitim, kısıtlama altındaki kültürdür; kültür ise özgürdür. Spring, Freire'i ise geleneksel eğitimin 'yığmacı eğitim yöntemi'ne dayandığını, bu yöntemin de özgürleştirici değil, itaatkarlığa katkıda bulunduğunu iddia etmesi sebebi ile özgür eğitimcilerden saymaktadır. Freire'a göre, böyle bir öğrenme sürecinde, öğrenci, bir özne değil, nesnedir. Öğretmen öznedir. Özne öğretmenler öğretir, nesne öğrencilere öğretilir.²² Bu açıklamalar çerçevesinde radikal eğitim taraftarlarınca 'sosyal değişme', hakim sınıfın değerleri reddedilmedikçe, baskıcı bir grubun yerini yine baskıcı başka bir grubun veya bir kişinin alması anlamına gelecektir. Hakim sınıfın değerlerinin reddedilmemesi için de, okul, fevkalade önemi haizdir. Okulun reddi hakim sınıfın değerlerinin reddi olacaktır. Çünkü okul eğitimi, Illich'in ifadesi ile, ferdî tamamen kurumların eline itmektedir, otoritesine teslim etmektedir. Ve hatta okul, kurumlaşmanın, tartışılmayan bu yaşantının meşru gösterilmesinde gizli müfredatı ile yataklık etmektedir.²⁴

²²ILLICH, a.g.e, ss. 38-41 ; SPRING, a.g.e, s. 26.

²³SPRING, a.g.e, ss. 39-58.

²⁴ILLICH, a.g.e., ss. 1-6.

Devletin resmi okulları, geleneksel okullar veya okullar ile radikal eğitim yaklaşımları arasındaki gerçek anlaşmazlık, sosyal değişimin doğası ile ilgilidir. Bu manada iki farklı model ortaya çıkmaktadır. Zorunlu veya resmi okulların ortaya koyduğu model ile radikal eğitim mensuplarınca ortaya konan model. Zorunlu veya resmi okulların ortaya koyduğu model, daha düzenlidir. Daha yüksek verimlilik aracılığıyla sosyal ilerleme arayan, teknolojik ve rasyonalist bir yönelime sahiptir. Ekonomik üretkenliğin artması ve toplumsal istikrarla ilgilenir. Bu sebeple toplum, verimlilik için, 'insani kaynaklar' haline gelirler. Çocuk ise, üzerinde çalışılacak ve toplumun iyiliği için biçimlendirilecek bir nesne olarak değerlendirilir.

Radikal eğitim taraftarlarınca ortaya konan modelde ise, düzen ve verimlilik ile değil, ferdî hürriyet ve özerkliğin artması ile ilgilenilir. Dolayısıyla toplumsal değişimin hedefi, artan bireysel katılım ve toplumsal sistemin denetlenmesidir. Bu model, modern toplumsal kurumların gücünü, halkın, bu kurumların otoritesini ve meşruiyetini kabul etme 'gönüllülüğüne' dayandırır. Bu bağlamda halkın, özgürlüğü sınırlayan toplumsal otoriteyi neden kabul etmeye istekli oldukları sorgulanır. Öncelikle çocuğun zihnine yüklenen idealler, inançlar ve ideolojiler ile fertlerin kendi ihtiyaç ve arzuları ile hiçbir ilgisi olmasa da bazı faydalar için çalışmanın görevi olduğuna inanılmasıdır. Dolayısıyla da radikal eğitimi savunanlarca eğitim sistemleri, içinde buldukları toplumlara tam olarak yansıtılmaz. Ancak, eğitimin amaçları ve yöntemleri, o toplumda iktidarda bulunanların amaçlarını ve çıkarlarını yansıtır. Böylece "özgürlükçü modelin hedefi, otoriteye boyun eğmeyi istemeyen ve kendilerine maksimum bireysel denetim ve özgürlük sağlayan toplumsal bir örgütlenme talep eden, otoriter olmayan bireyleri teşvik eden ve destekleyen bir eğitim yöntemidir."²⁵

Özellikle 19. ve 20. yüzyıllardaki eğitim, -okul ve öğretmenleri ile- yoksulluğun, suçun, kent düzensizliğinin ve ortadan kaldırılması aracı olarak görülüyordu.⁶ Bu ise aynı zamanda, problemin ferdin kendisinde olduğunun ve dolayısıyla da sosyal sistemin değişmesi gerektiğinin söylenmesi demektir. O halde, radikal eğitim taraftarlarınca ekonomik, siyasi ve sosyal değişimin zorunlu bir parçası da eğitim kurumlarının

²⁵SPRING, a.g.e., s. 110.

⁶A.g.e., s. 111.

değişmesidir veya ühch'te olduğu gibi okulun kurum olarak ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü okul, toplum içinde merkezi denetime sahip araçlardan birisidir.

İleri sürülen eleştirilerin büyük bir kısmında haklı görünen radikal model, yalnız eleştirileriyle yetiniyor gibidir. Çünkü, 'okulun kurum olarak ortadan kaldırılması ve öğrenim ağları, müzelerin ve halk seminerleri ile müdahalesiz bir eğitimin gerçekleştirilmek istenışı' bir alternatif olarak çok isabetli görünmemektedir.

Sosyoloji ve eğitim bilimleri alanında yankılar bulan bu görüşler Türkiye'de de tartışılmıştır. Bu çerçevede Türkiye için ileri sürülen birçok farklı teklifler mevcuttur. Ancak sistem kurabilme açısından en Önemli teklif İ.H. Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi (İçtimai Mektep*) dir. İçtimai Mektep'in ana ilkelerini Baltacıoğlu, 'kişilik, çevre, çalışma, verim ve başlatma ilkeleri' olarak belirlemiştir. Günümüzde ileri sürülen iki farklı teklif, her ne kadar Baltacıoğlu gibi sistem kurabilmiş değilse de önemi haizdir. Birincisi N. Toku'nun ileri sürdüğü sivil, spontane bir eğitim sistemi teklifi veya denemesidir ki temel düşünce, 'asgari devletçi sivil toplum felsefesi' olarak ifade edilmektedir. Diğeri ise N. Serter'in insan merkezli eğitim sistemi şeklinde ele aldığı denemedir ki ferdi özelliklerin gelişmesini ele alan, psikolojik yönü ağır basan, içinde hümanist özellikleri barındıran bir öneridir. Doğal eğitim teklifi olduğu söylenebilir.

Sonuç

'Eğitim mi sosyal değişmeyi, sosyal değişme mi eğitimi etkiler?' sorusu sorulduğunda eğitimin, genellikle sosyal değişmeyi takip ettiği ifade edilmektedir. Eğitimin sosyal değişmeyi etkilemesinden çok, değişimin hızlı bir şekilde topluma ulaştırılması ve benimsetilmesi görevinin eğitime verilmesi üzerine fikirler ileri sürülmektedir. Bu sebeple de radikal eğitim teorileri

ortaya çıkmış, okula, resmi eğitime eleştirilerde bulunulmuştur. Örneğin, I. Illich için okul, devletin ve idarecilerin meşruyetinin ve geleceğinin teminatı olarak teşkilatlandırılmış bir kurumdur. Dahası diğer kurumlara da böyle bir amaç için yataklık yapmaktadır. Bu sebeple de Illich, 'Okulsuz Toplum' istemektedir.

Demokratik ülkelerde sayet yönetici elitler bir değişimden yana iseler, toplum üyelerinin bunu benimsemesi veya kabul etmesi ile bu değişimin gerçekleşebilmesi mümkündür. Bazen ise kabul ettirilir, sonra da benimsetilmeye çalışılır. Hem kabul ettirme ve hem de benimsetebilme yolu olarak da, çok defa, eğitim sistemlerinden istifade etmek en uygun yol olarak görülmüştür. O halde değişim ister yukarıdan aşağıya, ister aşağıdan yukarıya gerçekleşsin, önemli olan içinde yaşanan toplumun sosyal yapısı ile kültürel yapısına uygunluğudur.

* Bkz. BALTACIOĞLU, İ. Hakkı, İçtimai Mektep, Ankara, 1942; TOZLU, Necmettin, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma, MEB. Yay., İstanbul, 1989.

*Bkz. TOKU, Neşet, "Türkiye İçin Alternatif Bir Model: Sivil Eğitim", Türkiye II. Eğitim Felsefesi Kongresi, Y.Y.Ü. Eğitim Fak. Yay., Van, 1997; SERTER, Nur, 21. Yüzyıla Doğru İnsan Merkezli Eğitim, Sarmal Yay., İstanbul, 1997.

Kaynakça

- AKYÜZ Hüseyin, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, M. E. B. Yayınları, No: 2320, İstanbul, 1991.
- ARVASI S. Ahmet, *Eğitim Sosyolojisi*, Yazan Kendi Yayını, İstanbul, 1976.
- BAKER Catherine, *Zorunlu Eğitime Hayır*, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991.
- BAŞARAN İbrahim E., *Eğitime Giriş*, Bimş Matbaacılık, Ankara, 1978.
- CELKAN H. Yıldırım, *Eğitim Sosyolojisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 64, Erzurum, 1991.
- EKİNCİ Yusuf, "Milli Bütünlük Açısından Günümüz Eğitim Anlayışına Genel Bir Bakış", *Tartışılan Değerler Açısından Türkiye*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- ERGÜN Mustafa, *Eğitim ve Toplum*, Ocak Yay., Ankara, 1992.
- ERKAL Mustafa, *Sosyoloji*, Der Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- HAVIGHURST Robert J.; Bernice L. NEUGARTEN, *Society and Education*, Allyn and Bacon, Inc., Boston, 1957.
- ILLICH Ivan, *Okulsuz Toplum*, Çev. T. Bedirhan Üstün, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- KURTKAN Amiran, *Sosyolojik Açısından Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2262, İstanbul, 1977.
- MACİT Nadim, "Tarihsel Kıstasların Değişimi ve Zihinsel Kirlenme Bağlamında Eğitimimiz", *Türkiye 1. Eğitim Felsefesi Kongresi*, YYÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, No:2, Van, 1995.
- OKTAY Ahmet, *Toplumsal Değişme ve Basın*, Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, İstanbul, 1987.
- SERTER Nur, *21. Yüzyıla Doğru İnsan Merkezli Eğitim*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.
- SPRING, Joel, *Özgür Eğitim*, Çev. Ayşen Ekmekçi, Ayrıntı Yayınları, 1997.
- TOKU, Neşet, "Türkiye İçin Alternatif Bir Model: Sivil Eğitim", *Türkiye II. Eğitim Felsefesi Kongresi*, YYÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, No: 3, Van, 1997.
- TOZLU, Necmettin, *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma*, MEB. Yay., İst., 1989.

18. YÜZYIL KÜTAHYA ÇİNİCİLİĞİ

Dr. Cahit YILMAZ*

Türk çini ve seramik sanatının, bugüne dek bilinen iki merkezi vardı. Bunlardan biri İznik, diğeri ise Kütahya'dır. •

İznik çinisi 14. yüzyıl sonlarında başlayıp, 17. yüzyıl başlarında sona eren, 300 yıllık tarihi bir misyonla seyrini tamamlayan bir çini sanatıdır. Bu kadar kısa sürede çok önemli eserler verilmesinin en önemli nedeni ise üretimin tamamen saraya endekslı olmasından kaynaklandığı bilinmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun siyasi, askeri ve idari olarak gerilemesine paralel olarak saraydan gelen taleplerin kesilmesi, İznik çinisinin sonunu hazırlamıştır."

Kütahya çinisi ise çeşitli inişli-çıkışlı gelişmelere rağmen, hiç kesintisiz olarak günümüze kadar devam ede gelmiştir. Halende misyonunu ve üretimini devam ettiren tek merkezidir. ²

Kütahya'da çini sanatının bir merkez olarak gelişmesinin iki önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi; Çini için ham maddenin bol ve sürekli olmasıdır. İkincisi ise; Asırlarca süren bir seramik geleneğinin kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır.

Kütahya çiniciliği, İznik çiniciliği kadar saraydan yeteri kadar ilgi ve himaye görmemiştir. Nedeni ise başkent ve saraydan uzak olmasıdır Kütahya' lı çini ve seramik sanatçıları çıkış yolunun halka açılmakla bulmuşlardır. İznik saray çinisi yaparken, Kütahya ise halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda bir üretim yolunu seçmek zorunda bırakılmıştır. Bir nevi mahalli sanat denilebilecek bir yaklaşımla faaliyetlerini sürdürmüştür. Böylece süslemeyi ikinci plana iten, halkın günlük kullanım ihtiyaçlarını birinci plana çıkaran eserler üretmişlerdir."